

QL
461
P544
ENT

PHEGEA

driemaandelijks tijdschrift van de
VERENIGING VOOR ENTOMOLOGIE
van de
Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen

Redaktieadres : W. De Prins, Diksmuidelaan 176, 2600 Berchem. Tel. : 031 - 22.02.35

Jaargang 2

April 1974

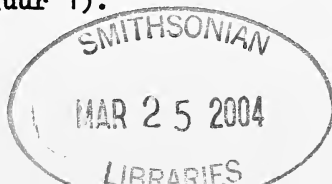
Nummer 2

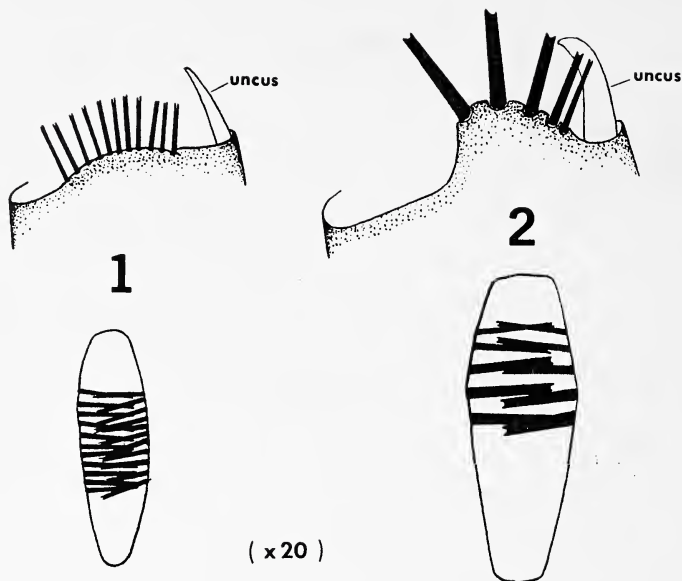
HIPPARCHIA FAGI SCOPOLI IN SPANJE

(Lepidoptera, Satyridae)

Onze eerste ontmoeting met deze interessante vlinders had plaats te Ager (Katalonië), toen wij 's avonds een kampeerplaats zochten tussen een groep eiken. Aanvankelijk merkten we hun aanwezigheid niet op. In de vroege schemering vloog alleen nog Quercusia quercus L. Maar telkens als we dicht voorbij de boomstammen liepen, vlogen enkele van die donkere vlinders op. Na een nortte, wilde vlucht gingen ze elders op een stam zitten. Onmiddellijk klapten ze de vleugels dicht. De tekening van hun ondervleugels kwam volledig overeen met die van de eikeschors en daarvoor was het zelfs moeilijk de vlinders te zien zitten nadat je ze had zien neerstrijken. Het volstond echter om eens tegen de boomstam te trappen om ze allemaal weer te doen opvliegen. Nu we dit truukje kenden, konden we tientallen exemplaren tellen. Enkele ervan werden gevangen om ze nadien te determineren. Zowel Hipparchia fagi Scop. als H. alcyone Den. & Schiff. bleken hier vertegenwoordigd te zijn.

Het determineren van deze twee soorten levert dikwijls moeilijkheden op. En het is soms nodig de genitaliën te onderzoeken. Meestal echter volstaat het onderzoek van het Jullien'se orgaan. Dit bestaat uit een groep staafjes aan de rugkant van het laatste zichtbare segment van het abdomen. Het is slechts aanwezig bij de mannetjes van sommige satyriden. Het volstaat om de schubben die de staafjes bedekken, weg te borstelen. Bij H. fagi ziet men dan 3 tot 5 stevige doorns aan iedere kant. H. alcyone heeft er 8 tot 11 aan iedere kant. (zie figuur 1).

Figuur 1 : Het Julliënse orgaan bij het genus *Hipparchia*.

1. *H. alcyone* : 8 tot 11 fijne staafjes.

2. *H. fagi* : 3 tot 5 stevige doorns.

Bovenaan : rechter zijkant van het laatste segment van het abdomen. De dorsale kant ligt rechts op de tekening.

Onderaan : het abdomen van achter gezien, de dorsale kant bovenaan. De doorns liggen kruisgewijs over elkaar.

Het is echter meestal toch mogelijk om de twee soorten uit elkaar te houden door alleen te letten op de tekening. De verschillen zijn op pagina 15 schematisch samengebracht.

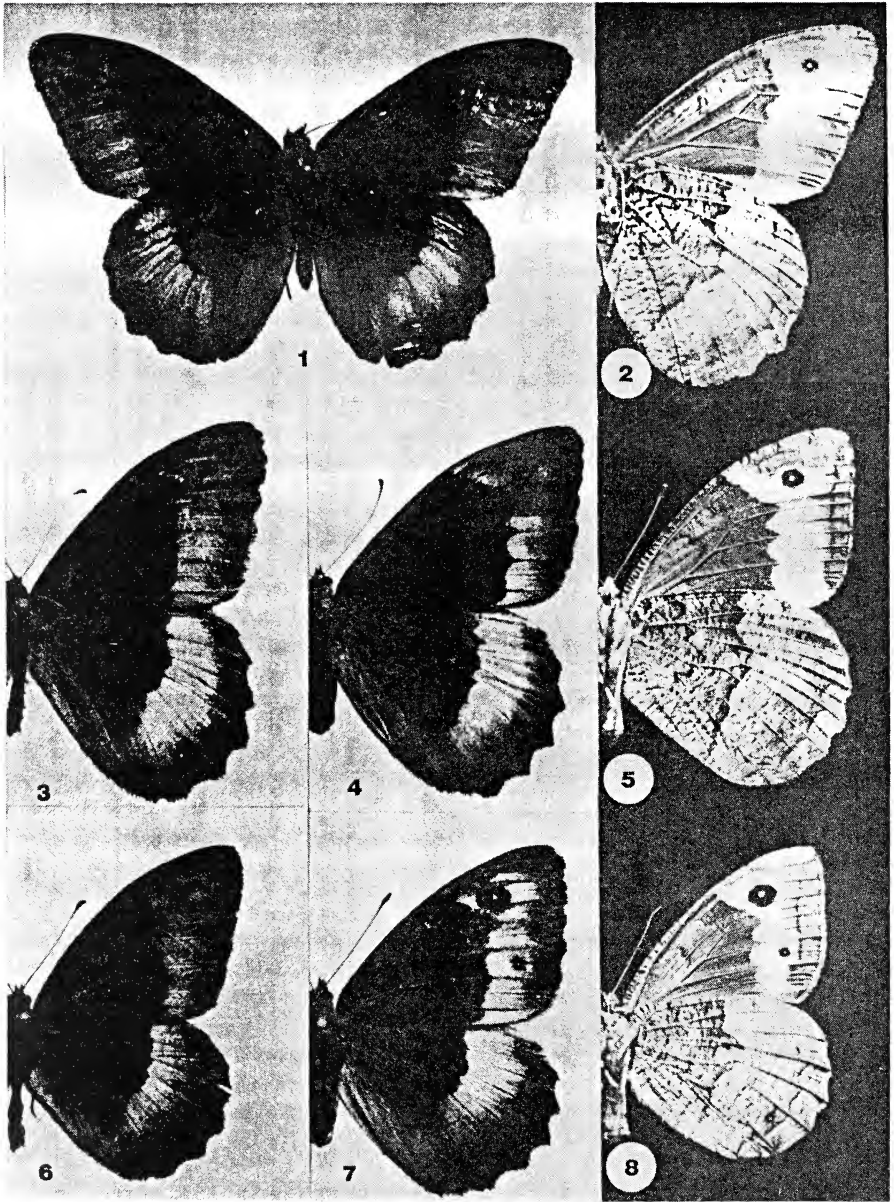
Manley schrijft in "A Field Guide to the Butterflies and Burnets of Spain" dat *H. fagi* in het Iberisch schiereiland beperkt is tot enkele vindplaatsen in Aragon en Katalonië, terwijl *H. alcyone* talrijk voorkomt in geheel de noordelijke helft van Spanje, in het zuidoosten en in de provincie Cadiz.

Wij vonden *H. fagi* enkel in het noorden van Katalonië (Ager, Sierra del Cadi). Honderd kilometer verder naar het zuiden vloog alleen nog *H. alcyone*. (Esblada, Sierra de Montseny).

<p><i>Hipparchia fagi</i> Scopoli (hermione L.)</p>	<p><i>Hipparchia alcyone</i> Den. & Schiff. (aelia Hfmgg.)</p>
<p>1. Lengte vvl. meer dan 33 mm.</p> <p>2. a. Postdiscale band op bk.vvl. : bij ♂ : gewolkt en donker bestoven. bij ♀ : wit of zwak geelachtig bij de vleugelpunt.</p> <p>b. De postdiscale lijn maakt bij de apex geen scherpe hoek.</p> <p>3. Ek.avl. : buitenrand donker wortelveld bijna recht ofwel zwak gebogen, wijst naar de binnenrandshoek.</p> <p>4. Ek.avl. : donkere submarginale band meestal smaller dan de witte band.</p> <p>5. Avl. : voorbij ader 2 steeds een hel gekernde oogvlek.</p> <p>6. Ok.avl. : donkere grondkleur springt niet bochtig in de witte band. Toch dikwijls kleine spitse punten.</p>	<p>1. Lengte vvl. minder dan 33 mm.</p> <p>2. a. Postdiscale band op bk.vvl. : bij ♂ duidelijk afstekend geelachtig. bij ♀ duidelijk geelachtig.</p> <p>b. De postdiscale lijn maakt bij de apex een scherpe hoek.</p> <p>3. Ek.avl. : buitenrand donker wortelveld onregelmatig, met instulping op ader 3 en 4, wijst naar de binnenrand boven de binnenrandshoek.</p> <p>4. Ek.avl. : donkere submarginale band even breed of breder dan de witte band.</p> <p>5. Avl. : meestal zonder oogvlek.</p> <p>6. Ok.avl. : donkere grondkleur springt zeer bochtig in de witte band zonder spitse punten.</p>

Afkortingen : avl. = achtervleugel
vvl. = voorvleugel

bk. = bovenkant
ok. = onderkant

Plaat 1

- N.B. : 1. Het is onvoldoende zich op één kenmerk te baseren. Het geheel der 6 kenmerken moet de doorslag geven voor één van de twee soorten.
2. Om de vleugellengte te meten maakt men best een driehoekig papiertje met een lange scherpe hoek waarop 33 mm aangeduid is. Met een lat of ander groot meetinstrument is het meten van een vleugel met een nauwkeurigheid van 1 mm onmogelijk.

Figuur 2 : Stevig papiertje met aanduiding van 33 mm voor het meten van de vleugellengte.

Manley vermeldt ook 1 ♂ van H. fagi uit Andalusië, dat bewaard wordt in de verzameling van het British Museum of Natural History. De heer A. Janssen heeft in zijn verzameling echter ook 1 exemplaar (♂) van deze soort uit het zuiden van Spanje. Het werd door de heer C. Caljon op 23 juli 1972 gevangen te Malaga. Toen ik dit nieuws mededeelde aan de heer Manley, antwoordde hij dat deze vangst hem zeer interesseerde. In zijn brief schreef hij verder dat hij H. fagi nog wel talrijk had aangetroffen in Katalonië: "Incidentally, since I wrote my book we have found this species in Catalonia where both sexes were attracted in large numbers to rotten bananas".

G. & W. De Prins

Plaat 1 :

Hipparchia fagi Scop.

1. ♂, Malaga (Andalusië, Spanje), 23-7-1972.
2. ♂, onderkant (dezelfde gegevens).
3. ♂, Ager (Katalonië, Spanje), 800 m, 4-8-1973.
4. ♀, (dezelfde gegevens).
5. ♀, onderkant (dezelfde gegevens).

Hipparchia alcyone Den. & Schiff.

6. ♂, Ager (Katalonië, Spanje), 800 m, 4-8-1973.
7. ♀, (dezelfde gegevens).
8. ♀, onderkant, Sierra de Montseny (Katalonië, Spanje), 1500 m, 6-8-1973.

(Foto's : W. De Prins)

ENKELE BESCHOUWINGEN OVER DE FAMILIE DER

HEPIALIDAE Stephens

(Lepidoptera)

In Europa komen 9 à 10 soorten voor en in ons land werden tot heden 4 soorten waargenomen. De lichaamsbouw van deze vlinders wijkt opvallend af van de overige families, in bijzonder de voortplantingsorganen der vrouwelijke exemplaren, die slechts één enkele opening hebben in tegenstelling met de andere, die voorzien zijn van twee anale openingen. Tevens zijn de primitieve aders gelijkaardig in voor- en achtervleugels. De voorvleugels zijn bovendien voorzien aan de binnenzijde van een tongvormig aanhangsel. De algemene vorm van deze dieren doet dan ook sterk denken aan de Kokerjuffers (Trichoptera).

Tijdens de afgelopen zomermaanden (1973) heb ik dikwijls de gedragingen van deze eigenaardige vlinders kunnen gadeslaan.

Hepialus humuli L. is de grootste van de Belgische soorten met een sterk uitgesproken geslachtsdimorfisme. De generatie vliegt van midden mei tot eind juni. De wijfjes komen het eerst aangevlogen zodra de lamp brandt. Het is avondschemering, alles verdoezelt en het laatste daglicht vermengd met het blauwachtige licht van de kwikdamplamp verleent de omgeving een spookachtig aspect. De vlinders vliegen slechts kortstondig, circa een meter boven de grond om zich dan spoedig in de omgeving van de lamp op het grondzeil neer te zetten. Bij volledige duisternis komen dan ook de mannetjes, prachtig zilverwitachtig gekleurd, echte juweeltjes in het kunstlicht. Plots zijn ze daar, onmogelijk ze te zien aanvliegen. Geen enkele moeite om ze in de fles te stoppen. Ze plakken bijna aan het laken.

Geheel anders gedragen zich de overige vertegenwoordigers van de familie.

Hepialus hecta L. vliegt van juni tot einde juli. Deze veel kleinere diertjes vliegen reeds alvorens de lamp brandt. Als muggen op en neer dansend komen nu echter eerst de mannetjes. Ze ploffen neer op de grond rondom de lamp. Ze hebben als alle vertegenwoordigers van de familie zeer elementaire voelsprietten met aan de knotsvormig verbrede tibia (scheenbenen) der achterpoten reukschubben om de vrouwtjes te lokken. Deze komen slechts zelden op het licht af. Ik heb slechts één enkel exemplaar kunnen vangen. Ze zitten verscholen aan de onderzijde van de bladeren. Het geslachtsverschil is zeer klein en ze zijn iets groter dan de mannetjes.

1. *Hepialus humuli* L. ♂

2. *H. sylvina* L. ♂

3. *H. lupulinus* L. ♂

4. *H. hecta* L. ♂

(Tekening: W. De Prins)

Hepialus sylvina L. gedraagt zich zoals *H. hecta* L. De vliegtijd valt echter later, nl. in de maanden augustus en september. Hier ook is er bijna geen geslachtsdimorfisme.

De vierde en laatste Belgische soort is *Hepialus lupulinus* L. Deze soort vliegt in de maanden mei en juni met een tweede generatie in mooie zomers tijdens september. De mannetjes vliegen bij zonsopgang wild rond en worden soms ook 's ochtends waargenomen op jacht naar de vrouwtjes, die zich ook verschuilen aan de onderkant van de bladeren.

In de streek van de Boven-Lesse in de provincie Luxemburg, waar ik een dertigtal nachtvangsten heb gedaan, heb ik deze laatste soort niet kunnen waarnemen. De drie overige soorten zijn niet zeldzaam. *Hepialus sylvina* L. komt in massa voor.

R. Van averbeke

21ste NATUURBESCHERMINGSDAG

De 21ste Natuurbeschermingsdag, georganiseerd door het Nationaal Verbond voor Natuurbescherming, heeft dit jaar op 22 september plaats bij het "Plateau des Tailles" (Baraque Fraiture). Alle natuurvrienden houden deze dag vrij. De dagindeling wordt later medegedeeld.

G. Myncke

GENITAALPREPARATEN VAN VLINDERS

Men kan bij het prepareren van de genitaalapparaten van vlinders op verschillende manieren te werk gaan. Hieronder beschrijven wij de werkwijze door ir. H.G. Dirickx toegepast tijdens een demonstratie in 1972.

Benodigdheden : -prepareermikroskoop (binokulair),
-nikkelen kroesje,
-alkoholbrandertje,
-proefbuisje,
-horlogeglas,
-fijn schaartje,
-porceleinen schaalte,
-verscheidene pincetten,
-prepareernaalden,
-glazen staafje,
-reepje vloeipapier,
-voorwerp- en dekglasjes,
-penseeltje of druppelteller

Chemikaliën : -een oplossing : 275 gedestilleerd water
452 alcohol (95°)
145 ether
35 benzeen
-KOH (oplossing van 10 %)
-ijsazijn
-xyleen
-kanadabalsem

Op het achterlijf van de te onderzoeken vlinder brengt men met het penseeltje of de druppelteller een druppeltje van de oplossing (zie hierboven) en men laat die enkele minuten inwerken. Hoewel dit onderdeel van de preparatie niet strikt noodzakelijk is, verdient ze toch aanbeveling omdat de kans vermindert dat het achterlijf afbreekt als men er het laatste deel afknijpt.

Met een fijn schaartje knijpt men het achterste deel van het abdomen af, ongeveer de helft van het achterlijf bij de mannetjes en twee derde bij de wijfjes. Men moet hierbij zeer voorzichtig te werk gaan omdat het kleine stukje nogal eens wil weg springen. Het afgeknipte stukje wordt in het nikkelen kroesje gebracht.

Men giet dan ongeveer 3 ml KOH-oplossing op het abdomen in het nikkelen kroesje. Het kaliumhydroxide wordt boven het alcoholbrandertje aan het koken gebracht. Men laat ongeveer 2 à 3 minuten koken totdat alle weke delen zijn opgelost en enkel het chitine overblijft. Tijdens het koken moet men goed schudden, omdat anders het kooksel te veel spat en hierbij het stukje abdomen kan verloren gaan. Een alternatieve werkwijze is het abdomen niet te koken maar het ongeveer 24 uur in KOH te laten liggen.

Na het koken brengt men het preparaat vanuit het kaliumhydroxide in een proefbuisje met water en schudt krachtig om de KOH-resten af te spoelen. Daarna legt men het preparaat in een horlogeglas onder de prepareermikroskoop. Naar gelang de grootte van de vlinder werkt men met een vergroting van 15, 20 of 30 x. Met de prepareernaalden haalt men nu het genitaalapparaat uit de resten van het abdomen. Het genitaalapparaat wordt nogmaals afgespoeld in een proefbuisje met water.

Men giet een beetje ijsazijn in een porceleinen schaalje. Men haalt het preparaat uit het proefbuisje met water en drukt het enkele malen op een reepje vloeipapier om het meeste water weg te nemen. Dan legt men het in het schaalje ijsazijn om het volledig te ontwateren. Dit duurt ongeveer 5 minuten.

Onder de prepareermikroskoop legt men nu eerst het voorwerp-glaasje klaar. Men neemt nu het genitaalapparaat uit de ijsazijn en droogt het op het reepje vloeipapier. Men legt het vervolgens op het voorwerp-glaasje en brengt er een druppel xyleen op met het glazen staafje. Men legt nu het genitaalapparaat op de juiste plaats, waarbij men het ook in de juiste houding moet leggen. Bij de mannetjes moet men o.a. de valven spreiden. Dit gaat meestal het best door het genitaalapparaat op de buikzijde te leggen en er dan op te drukken zodat de valven open plooiën, waarna men het apparaat weer omdraait.

Om het preparaat in te sluiten brengt men een druppel kanadabalsem op het preparaat en op het dekglaasje, dat men voorzichtig op het genitaalapparaat legt. Het preparaat moet ongeveer een maand horizontaal blijven liggen zodat de kanadabalsem kan opdrogen.

Op het voorwerp-glaasje wordt dan nog een etiket geplakt met de nodige gegevens : nummer van het preparaat, naam van de vlinder, datum van de preparatie, naam van de preparator. Daarbij kan ook nog een etiket komen met de vindplaats en datum van het onderzochte exemplaar. Een kaartje met het nummer van de preparatie wordt tevens onder de vlinder aangebracht.

W. De Prins

INTERESSANTE ARTIKELS

Alexanor, fascicule 4, Tome VIII (1973).

Gomez en Fernandez-Rubio beschrijven een nieuwe ondersoort van Lysandra hispana H.S. uit Spanje : ssp. javieri. (Lepidoptera, Lycaenidae).

Ph. Touflet bespreekt de vergroting van het verspreidingsgebied van Araschnia levana L. in Normandië. (Nymphalidae)

Atalanta, München, december 1973, deel 4, nummer 6.

Eitschberger en Steiniger bespreken hun waarnemingen van trekvinders die ze opmerkten tijdens de zomer van 1972, toen ze een rondreis doorheen het Iberisch schiereiland maakten.

Dezelfde auteurs beschrijven een nieuwe ondersoort van een Lycaenidae : Aricia morronensis carmenensis. Hun artikel bevat maar liefst 72 afbeeldingen in zwart-wit!

Atalanta, Gent, februari 1974.

P. Durinck geeft een overzicht van zijn trekvinderwaarnemingen tijdens 1973. Hij nam o.a. 246 ex. van Vanessa atalanta waar en slechts 3 ex. van V. cardui. De soort die het meest werd waargenomen is Autographa gamma met een totaal van 1168 ex.

Entomologische Berichten, 1 maart 1974.

J.A.W. Lucas bespreekt de Nederlandse Syrphiden-vangsten in de jaren 1969-1972. In hetzelfde artikel wordt het wijfje van Cheilosia argentifrons Hellen beschreven.

R.T.S. Thomas stelde een onderzoek in naar het gedrag van de bijenwolf, Philanthus triangulum F. (Hymenoptera, Sphecidae). Het resultaat daarvan en ook de waarneming van een hele reeks andere wespensoorten in de streek van Tienray (Nederlands Limburg) vinden we in het artikel terug.

Entomologische Zeitschrift, Frankfurt, 1 februari 1974.

H. Malicky en K. Kumanski beschrijven 9 nieuwe soorten Kokerjuffers (Trichoptera) uit Zuid-Europa.

Entomologische Zeitschrift, Frankfurt, 1 maart 1974.

K. Schurian behandelt de kwestie van Lysandra arragonensis Gerh. en L. bolivari Romei. (Lepidoptera, Lycaenidae).

A. Koutsaftikis bespreekt de ecologie en de faunistiek van enkele Lepidoptera van de Egeïsche eilanden Thasos, Samothrakis en Limnos.

K. Rehnelt beschrijft een nieuwe soort Gonepteryx (Pieridae) van de Kanarische eilanden : G. eversi Rehnelt. Deze soort komt enkel voor op het eiland Gomera.

The Entomologist, november 1973.

R.A. French bespreekt de waarnemingen van trekvinders in Groot-Brittannië tijdens 1968. In het totaal worden 37 soorten behandeld.

The Entomologist's Gazette, Volume 24, 1973.

O. Kudrna toont aan dat Pieris cheiranthi Hbn., die voorkomt op de Kanarische eilanden een goede soort is. (Pieridae).

Revue Verviétoise d'Histoire Naturelle, Hiver 1973.

E. Niculescu ijvert voor een rationele systematiek op gebied van entomologie.

L.G. Sarlet beëindigt zijn zeer uitgebreide studie over Pieris rapae L. (Lep., Pieridae), met de morfologie van het imago en een overzicht van de ondersoorten.

Tijdschrift van de Belgische Lepidopterologische Kring, Deel III, nummer 1, januari 1974.

In de rubriek "Documentatie" begint een studie over Boloria pales Den. & Schiff. en B. napaea Hffm. De verschillen tussen beide soorten, die Warren reeds vermeldde (1944, Trans.R.Ent.Soc.London), worden in het kort herhaald. E. Niculescu beschouwt B. pales en B. napaea als slechts één soort, waartoe ook B. graeca en B. aquilonaris zouden behoren.

Tijdschrift van de Belgische Lepidopterologische Kring, Deel III, nummer 2, februari 1974.

M. Devarenne onderzocht 1367 exemplaren van Boloria pales en 649 ex. van B. napaea. Het resultaat van deze studie wordt weergegeven in een vergelijkende tabel.

W. De Prins

OPROEP TOT ALLE ENTOMOLOGEN

Vaak hoor je sommige mensen beweren dat de natuurbeschermingsgedachte slechts onlangs ontstaan is. Zij zeggen dit dan gewoonlijk op volgende wijze: "Ja, enkele jaren geleden mocht je zoveel vissen en vogels vangen als je maar wou. Je kon kamperen en houthakken naar hartelust. En nu mag je opeens geen bloem meer plukken. Waar gaat dat naartoe?" Pogingen om de natuur te beschermen bestaan reeds veel langer dan "slechts enkele jaren geleden". Dit bewijst een artikelje dat ik vond in de "Berliner Entomologische Zeitschrift" van het jaar 1913 (nog vóór de eerste wereldoorlog!).

3 9088 01269 3040

" AUFRUF AN ALLE ENTOMOLOGEN "

Die Naturschutzbewegung, welche gegenwärtig durch die ganze Welt geht, begann sich seit einigen Jahren auch auf das Gebiet der Lepidopterologie zu erstrecken, in dem Masse, als man bemerkte, dass durch die grosse Zahl der Sammler, wie auch infolge industrieller Ausbeutung für Verkaufszwecke einzelne Schmetterlingsarten mit beschränktem Verbreitungsgebiet ihrem Untergange entgegen gehen.

Auch in der Schweiz gibt es Falter, welche unzweifelhaft in dieser Weise gefährdet sind. Die Schweizerische entomologische Gesellschaft hat daher beschlossen, diesen Tieren nach Kräften Schutz angedeihen zu lassen, um sie, womöglich, vor dem Untergange zu retten.

In Betracht kommen hierbei namentlich folgende Arten :

Erebia christi Rätz.
Lycaena var. *lycidas* Trapp.
Ocnogyna *parasita* Hb.
Arctia cervini Fallou.

Die Schweizerische entomologische Gesellschaft richtet daher an die Entomologen aller Nationen die dringende Bitte, mit der Vernichtung der genannten Schmetterlingsarten energisch Halt zu machen und diese seltenen Falter dadurch zu schonen dass ihre eng umschriebenen Flugplätze für eine Reihe von Jahren gemieden werden.

Die Schweizerische entomologische Gesellschaft hofft, dass dieser, an alle seriösen und anständigen Sammelkollegen gerichtete Appell nicht unwirksam verhallen werde.

Noot : Lycaena var. lycidas Trapp heet nu Plebejus pylaon
Fischer de Waldheim.

W. De Prins